

УДК 504.05:551.432

ЧИННИКИ ЕСТЕТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ЛАНДШАФТІВ

Ольга Гродзинська

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
пр. акад. Глушкова, 2, 02017 м. Київ, Україна*

Опитування респондентів дало змогу виявити перцепційні чинники, за якими люди оцінюють привабливість ландшафтів, а саме: узгодженість, складність, ідентифікованість, загадковість і просторовість ландшафту. Встановлено, що для різних ментальних класів ландшафтів ступінь важливості та взаємодія цих чинників є різними.

Ключові слова: ландшафт, сприйняття, естетична привабливість, чинники.

Актуальність теми. В науках, які досліджують сприйняття ландшафту та його естетичні якості, привабливість ландшафту розуміють як інтегральну оцінку категорію, що поєднує декілька ознак ландшафту, за якими людина формує своє уявлення про нього [2, с. 220–221; 9; 10 та ін.]. Ці ознаки називають перцепційними, або когнітивними [9, 11]. Насправді це чинники привабливості ландшафту. Однак погляди науковців на перелік і зміст цих чинників різняться [1–3; 5, с. 133–173; 6–8; 11]. Невизначеність щодо досліджуваного питання перешкоджає розробленню методів оцінення привабливості ландшафтів та пошуку шляхів підвищення їхніх естетичних якостей.

Мета статті полягає у визначенні перцепційних чинників привабливості ландшафтів та оціненні їхнього впливу на становлення в людини образу ландшафтів різних ментальних класів.

Методика досліджень. Виконаний нами аналіз чинників привабливості ландшафту, складених різними авторами, свідчить, що вони обґрунтовані самими науковцями, на підставі їхнього бачення чинників привабливості ландшафтів [4]. Отже, ці чинники мають експертний характер, а не ґрунтуються на виявленні ознак ландшафтів, за якими їх сприймає людина. На наш погляд, об'єктивний шлях виявлення перцепційних ознак ландшафту пов'язаний з аналізом міркувань людини, що виникають у неї під час її роздумів про ландшафт. Для цього нами використано метод глибинного інтерв'ювання респондентів. Суть методу полягала у такому: спершу респонденту демонстрували комплект фотокарток різних ментальних типів ландшафтів (натуральних, міських, паркових, аграрних та інших), які він повинен був оцінити та порівняти між собою. Після цього з респондентом проводили трихвилинну (до години) бесіду, в процесі якої він мав з'ясувати для себе й пояснити інтерв'юєру, за якими ознаками та особливостями він роздивлявся та порівнював фотозображення ландшафтів. Вибірку респондентів становили 36 студентів географічного факультету КНУ імені Тараса Шевченка, а сумарний час бесід – 1212 хвилин (20 год 12 хв).

Виклад основного матеріалу. Оброблення отриманих пояснень дало можливість виявити, на які ознаки ландшафту респонденти звертали свою увагу при його оцінюванні. З цією метою

їм було запропоновано 83 слова, якими респонденти називають ці ознаки. Після вилучення однотипних слів, русизмів, їхньої заміни на відповідне українське слово тощо список скоротився до 48 слів. Ці слова нами розглядалися як дескриптори відповідних ознак ландшафту.

Одержаний перелік дескрипторів і пояснення респондентами їхнього змісту свідчить, що ознаки ландшафту можна поділити на дві групи. Одну з них становлять ознаки фізичних особливостей ландшафту, які сприймаються людиною на сенсорному рівні. Такими, наприклад, є “ступінь озеленення”, “різнобарвність”, “відкритість” і “закритість” пейзажу, “кам’янистість”, “відкритість небосхилу” та ін. При сприйнятті цих ознак важливу роль відводять сенсорному сприйняттю людиною кольору та кольорової гама, розмірів, форми, текстури, положення у ландшафті його окремих візуальних елементів тощо. Однак отримана сенсорна інформація практично одразу ж обробляється в мозку перцепційними процесами, в результаті чого людина й розрізняє ознаки ландшафту. Їх ми пропонуємо називати сенсорно-перцепційними.

До іншої групи дескрипторів увійшли слова, якими респонденти характеризують ознаки ландшафту, що безпосередньо сенсорними органами не сприймаються, а становлять собою результат когнітивного оброблення перцепційного образу ландшафту. Такими ознаками ландшафту, є наприклад, “гармонійність”, “таємничість”, “типовість”, “унікальність”, “складність”, “різноманіття”, “краса”, “історичність”, “давність” та ін. Оскільки у сприйнятті цих ознак задіяні перцепційні та когнітивні процеси, то їх можна назвати перцепційно-когнітивними.

Як довели Стівен та Рейчел Каплани, ознаки, на які людина звертає увагу при сприйнятті ландшафту, залежать від двох базових мотивів (цілей) цього сприйняття: 1 – потреби людини у розумінні образу ландшафту; 2 – її потреби задовольнити чи збудити свою цікавість при спогляданні ландшафту або іншому спілкуванні з ним [11, с. 49–52]. Між двома базовими мотивами сприйняття ландшафту (бажанням зрозуміти і бажанням збудити чи задовольнити свою цікавість) та двома типами його ознак (сенсорно-перцепційними та перцепційно-когнітивними) є зв’язок.

Таблиця 1

Матриця перцепційних чинників привабливості ландшафту

		Ознаки образу ландшафту	
		сенсорно-перцепційні	перцепційно-когнітивні
Загальні мотиви сприйняття ландшафту	Бажання зрозуміти	C-1 – Наявність водних об’єктів	K-7 – Типовість
		C-2 – те саме – антропогенних	K-8 – Регулярність
		C-4 – Відкритість – закритість	K-9 – Природність
		C-5 – Панорамність	K-10 – Гармонійність
		C-6 – Детальність	K-11 – Впорядкованість
		C-9 – Наявність відкритих просторів	K-14 – Симетричність
		C-11 – Відкритість небосхилу	K-15 – Охайність і Неохайність
	Збудження цікавості	C-3 – Залісеність	K-3 – Складність
		C-7 – Різнобарвність	K-4 – Ступінь новизни
		C-8 – Розчленування рельєфу	K-5 – Мальовничість
		C-10 – Різноманіття рослин	K-6 – Загадковість (Таємничість)
		C-12 – Затіненість	K-12 – Унікальність
		K-13 – Придатність для відпочинку	
		K-16 – Величність	

Матриця дає змогу не тільки з'ясувати основну функцію, яку перцепційні ознаки ландшафту відіграють при його сприйнятті, але й знайти зв'язок між ними, зокрема – підпорядкувати одні ознаки іншим. Наприклад, респонденти, які називають упорядкованість ландшафту його важливою ознакою, у своїх поясненнях її змісту вказують, що впорядкованим є ландшафт, який має ознаки регулярності структури, симетричності, гармонійності, охайності. Отже, у впорядкованість ландшафту люди вкладають прояв декількох його перцепційних ознак. Впорядкованість можна розглядати як інтегральну оцінювальну ознаку ландшафту, яка охоплює такі її більш “часткові” ознаки, як К-8 – “регулярність”, К-10 – “гармонійність”, К-14 – “симетричність” і К-15 – “охайність”. Упорядкованість дає можливість людині надати ландшафту сенс, об'єднати його складові в цілісний образ. За призначенням і складом часткових ознак упорядкованість ландшафту краще назвати його узгодженістю.

Змістовий аналіз перцепційних рис ландшафту, наведених в табл. 1, дав нам змогу визначити п'ять загальних рис (чинників), на які людина звертає свою увагу при сприйнятті ландшафту: крім узгодженості, ними також є ідентифікованість, складність, загадковість і просторовість [4].

З'ясовуючи зміст базових ознак ландшафту, ми керувалися тим, що безпосередніми “авторами” опису цих ознак є люди, які шляхом аналізу власного сприйняття ландшафту виявили ці ознаки й надали їм відповідного змісту. Отже, адекватним шляхом з'ясування змісту цих рис є їхнє визначення у тій формі (й у тих висловах), в якій їх пояснюють самі собі люди. Такі визначення можна назвати вернакулярними. В результаті опитування респондентів щодо їхнього розуміння базових перцепційних ознак ландшафту, їхні вернакулярні визначення подані в табл. 2.

Таблиця 2

“Вернакулярні” визначення базових перцепційних рис ландшафту

Перцепційна ознака	“Вернакулярне” визначення
Складність	Кількість інформації, яку містить ландшафт: чим довше дивитися на нього, тим більше інформації можна отримати
Загадковість	Кількість “прихованої” інформації: вигляд деяких ландшафтів свідчить, що якщо глибше спостерігати за ними, то можна почерпнути більше інформації
Просторовість	Ступінь відкритості ландшафту, наявність у ньому перспектив і широких панорам
Узгодженість	Ступінь порядку, передбачуваності у ландшафті: наскільки легко можна “добудувати” в свідомості ландшафт, який лежить поза межами фотокартки
Ідентифікованість	Ступінь типовості ландшафту: наскільки відомий, близький людині цей ландшафт

Наведені в табл. 2 базові перцепційні риси ландшафту є водночас й чинниками його привабливості, однак залежність привабливості від цих чинників не є лінійною, а визначається їхньою взаємодією. Разом з тим, для різних ментальних класів ландшафтів (лісових, паркових, міських, аграрних та ін.) характер цієї взаємодії неоднаковий. Розглянемо його для головних класів ландшафтів.

Чинники привабливості лісових ландшафтів. Як лісові людина сприймає ландшафти, в яких домінує природна деревна рослинність і візуальних ознак її змін людиною немає. З лісовим ландшафтом людина пов'язує своє задоволення від перебування на природі, отримання позитивних вражень від неї. Ці очікування справджуються, якщо ландшафт різноманітний і людина відчуває, що вона знайде в ньому щось цікаве, нове і незвичне (чинник загадковості ландшафту). Отже, чим загадковіший і складніший лісовий ландшафт, тим він оцінюється людиною як більш привабливий. Залежність цю зображено на рис. 1.

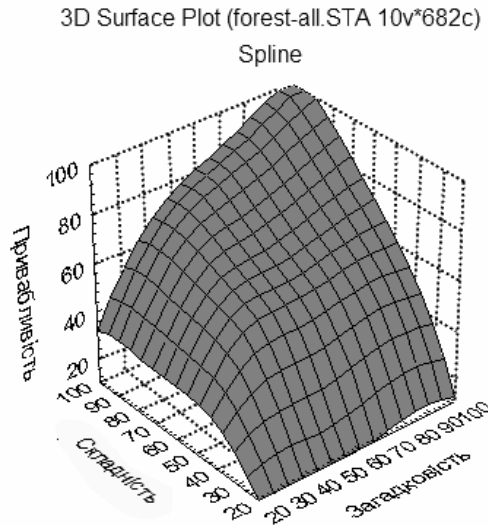

Рис. 1. Залежність привабливості лісових ландшафтів від їхньої складності і загадковості (за вибіркою 682 оцінок лісових ландшафтів)

Графік на рис. 1 свідчить, що найбільшій привабливості лісовий ландшафт досягає в області найвищих оцінок його складності і загадковості. Рівняння лінійної регресії між цими трьома рисами ландшафту має вигляд $z=1,556+0,374x+0,653y$, де z – привабливість, x – загадковість, y – складність ландшафту. З рівняння також очевидно, що складність дещо більше впливає на оцінку привабливості лісових ландшафтів, ніж їхня загадковість.

Чинники привабливості паркових ландшафтів. Хоча паркові та лісові ландшафти дещо подібні за своїм фізіономічним виглядом, однак сприйняття їх як привабливих має різний базис. Це пов'язано з відмінностями установок, з якими люди сприймають і оцінюють лісовий та парковий ландшафти. Якщо при сприйнятті лісу людина підсвідомо розглядає його з точки зору можливості “спілкування” з природою й отримання позитивних вражень, то при сприйнятті паркового ландшафту ці установки більш різноманітні. Людина розцінює парковий ландшафт одночасно з декількох точок зору: як результат упорядкування природи людиною, як безпечне і приємне місце короткотривалого відпочинку і відновлення сил, як естетичний феномен.

“Полімодальність” сприйняття людиною паркового ландшафту визначає те, що його привабливість залежить від більшої кількості чинників. Значення коефіцієнтів кореляції

оцінок перцепційних рис паркових ландшафтів з його привабливістю свідчать, що такими рисами є насамперед узгодженість і просторовість, а також загадковість і складність. Це означає, що, на відміну від лісових ландшафтів, у паркових ландшафтах людина шукає не їхню складність та загадковість, а передусім узгодженість структури та необхідну просторовість – відкритість ландшафту, наявність у ньому широких панорам, віст, перспектив тощо. Залежність привабливості ландшафту від цих двох чинників зображено на рис. 2.

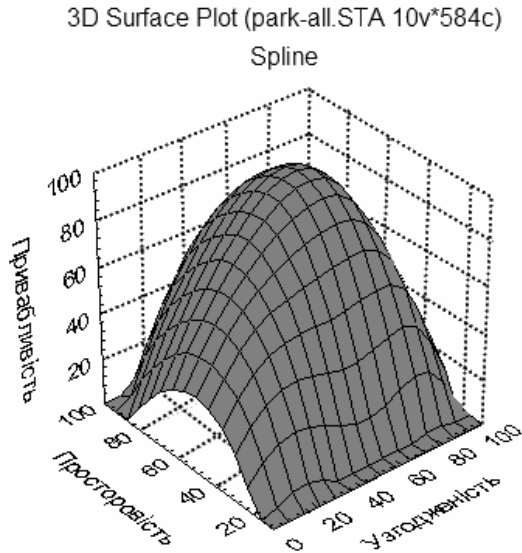

Рис. 2. Залежність привабливості паркових ландшафтів від їхньої узгодженості і просторовості (за вибіркою 584 оцінок паркових ландшафтів)

Як можна бачити з рис. 2, залежність привабливості паркових ландшафтів від їхньої узгодженості і просторовості має інший характер, ніж для лісових ландшафтів. Передусім привертає увагу дзвоноподібна (а не лінійна, як на рис. 1) залежність між цими рисами ландшафту, що свідчить про те, що максимальна привабливість паркових ландшафтів досягається не за їхньої найбільшої узгодженості та просторовості, а в діапазонах проміжних значень цих рис ландшафту. Для узгодженості цей діапазон знаходиться в межах від 50 до 80 балів, а для просторовості – від 65 до 85 балів (рис. 2). Отже, для того, щоб паркові ландшафти сприймалися людьми, як дуже привабливі, вони мають бути композиційно різноманітними й включати як відкриті пейзажні простори, так і закриті таємничі куточки.

Чинники привабливості сільськогосподарських ландшафтів. Значення парних коефіцієнтів кореляції між привабливістю сільськогосподарських ландшафтів та її перцепційними чинниками свідчать, що найбільш тісно з привабливістю пов'язані складність ($r = 0,68$) та ідентифікованість ($r = -0,44$). Вагоме значення цих чинників для привабливості агроландшафтів можна пояснити особливостями сприйняття їхнього стереотипу. Ним є проста (одноманітна) структура сільськогосподарських угідь, які суцільно вкривають рівнинний

рельєф. Привабливість такого ландшафту оцінюють не дуже високо, тоді як відхилення від цього стереотипу сприймається людиною позитивно.

Перцепційними чинниками ландшафту, які відрізняють його від стереотипу простого польового ландшафту, є складність та ідентифікованість. Складність пов'язана з привабливістю прямою залежністю, а ідентифікованість – оберненою: чим менш очікуваним для людини є сільськогосподарський ландшафт, тим більше він їй подобається (рис. 3).

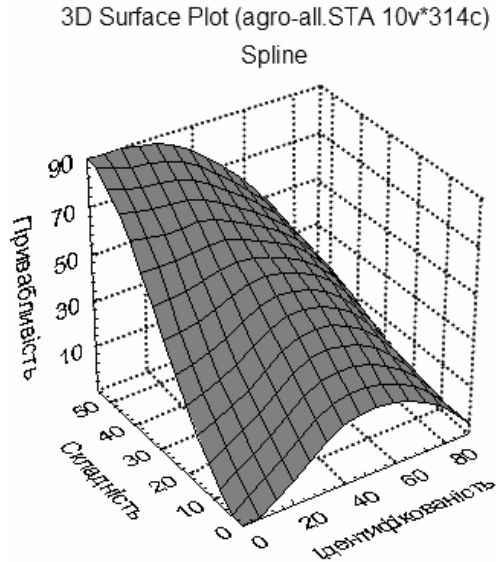

Рис. 3. Залежність привабливості сільськогосподарських ландшафтів від їхньої складності та ідентифікованості (за вибіркою 314 оцінок степових ландшафтів)

Залежність між складністю та привабливістю сільськогосподарських ландшафтів має практично лінійний характер, тоді як вплив ідентифікованості на привабливість залежить від рівня складності ландшафту. Для простих агроландшафтів цю залежність описують дзвоноподібною функцією з максимальними для привабливості значеннями ідентифікованості від 40 до 60 балів. Зі збільшенням складності ландшафтів форма залежності його привабливості від ідентифікованості досить швидко змінюється на Г-подібну. Через це максимальні значення привабливості мають сільськогосподарські ландшафти, які відрізняються мінімальною ідентифікованістю (менше 10 балів), але водночас їхню складність оцінюють не менш, ніж у 40 балів. Найбільш привабливим виявився тип ландшафту, складність якого зумовлена поєднанням як різних антропогенних елементів, так і різноманітною складною структурою його природної основи (посічений горбистий рельєф, чергування просторів, зайнятих деревиною, трав'яною та культурною рослинністю тощо).

Чинники привабливості індустриальних ландшафтів. З-поміж фотокарток ландшафтів, які респондентами були віднесені до класу індустриальних, не виявилось жодної, яку вважали б привабливою. Середня арифметична оцінка їхньої привабливості становить

11,2 бала, що дуже мало. Непривабливість індустріальних ландшафтів (особливо промислового типу) справляє на опитаних нами респондентів настільки гнітюче враження, що інші його перцепційні ознаки (складність, просторовість тощо) вони також оцінюють низько.

Чинники привабливості ландшафтів з водними об'єктами. Ментальний клас ландшафтів відзначений дуже високою привабливістю, адже вона зумовлена не певними перцепційними чинниками (рисами) ландшафту чи їхнім сприятливим поєднанням, а тим, що в ландшафті є водойма (річка, озеро, ставок, фонтан). Тобто привабливим може бути практично будь-який ландшафт, якщо в ньому наявний водний об'єкт. Аналіз суджень привабливості ландшафтів з водоймами дав змогу встановити ознаки ландшафтів, які були оцінені респондентами як особливо привабливі. Ними вважають ландшафти, водойма в яких є природною або імітує природну, знаходиться на фоні природного ландшафту і не має ознак безгосподарності. У міських ландшафтах водойма з фонтаном істотно підвищує їхню привабливість.

Висновки. Привабливість ландшафту є інтегральною оцінювальною категорією, яка охоплює декілька ознак ландшафту, за якими людина формує своє уявлення про нього. Ці ознаки ландшафту розглядаються як перцепційні чинники його естетичної привабливості. Ними є узгодженість, складність, ідентифікованість, загадковість і просторовість. Для різних ментальних класів ландшафтів ступінь важливості та взаємодія цих чинників є неоднаковою. Для лісових ландшафтів найважливішими чинниками привабливості є складність і загадковість, для паркових ландшафтів – узгодженість і просторовість, для сільськогосподарських – ідентифікованість і складність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бучко Ж. І. Естетичні якості ландшафтів у контексті використання та збереження гуманістичного ресурсного потенціалу регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. геогр. наук / Ж. І. Бучко. – Чернівці, 2002. – 20 с.
2. Голд Дж. Психология и география : Основы поведенческой географии / Дж. Голд. – М. : Прогресс, 1990. – 304 с.
3. Горб К. Н. Оценка эстетических достоинств природных ландшафтов Украины в целях заповедания : методические принципы и результаты исследования / К. Н. Горб // Гуманитарный экологический ж-л. – 2001. – Т. 3. – Вып. 1. – С. 3–11.
4. Гродзинська О. Ю. Перцепційні риси образів ландшафтів / О. Ю. Гродзинська // Фіз. географія і геоморфологія. – 2013. – Вип. 2(70). – С. 154–162.
5. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту : місце і простір: у 2 т. / М. Д. Гродзинський. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2005. – Т. 1. – 431 с.; Т. 2. – 503 с.
6. Пурвинас М. Эстетическая оценка природной среды в архитектурном проектировании / М. Пурвинас. – Вильнюс : Б. и., 1982. – 41 с.
7. Эрингис К. И. Сущность и методика детального эколого-эстетического исследования пейзажей / К. И. Эрингис, А-Р. А. Будрюнас // Экология и эстетика ландшафта. – Вильнюс : Минтис, 1975. – С. 107–159.
8. Appleton J. The Experience of Landscape / J. Appleton. – London : John Wiley & Sons, 1975. – 293 p.
9. Bourassa S. The Aesthetics of Landscape / S. Bourassa. – London : Belhaven Press, 1991. – 168 p.

10. Herzog T. R. A cognitive analysis of preferences for urban nature / T. R. Herzog / In A. Sinha (ed.) "Landscape Perception. Readings in Environmental Psychology". – London : Academic Press, 1995. – P. 65–81.
11. Kaplan R. The Experience of Nature : A Psychological Perspective / R. Kaplan, S. Kaplan – Cambridge : Cambridge University Press, 1989. – 340 p.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2014 р.

Доопрацьована 15.04.2014 р.

Прийнята до друку 26.06.2014 р.

FACTORS OF AESTHETIC ATTRACTIVENESS OF LANDSCAPES

Olga Grodzynska

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
acad. Glushkov Av., 2, UA –02017 Kiev, Ukraine*

The survey of respondents helped to identify perceptual factors of landscape attractiveness, namely coherence, complexity, identifiability, mystery, and spationless. For various mental classes of landscapes the importance and interactions of these factors turn to be different.

Key words: landscape, perception, aesthetic attractiveness, factors.

ФАКТОРЫ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ЛАНДШАФТОВ

Ольга Гродзинска

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
пр. акад. Глушкова, 2, 02017 г. Киев, Украина.*

Опрос респондентов позволил выявить перцепционные факторы, по которым люди оценивают привлекательность ландшафтов. Ими стали согласованность, сложность, идентифицируемость, загадочность и пространственность ландшафта. Установлено, что для разных ментальных классов ландшафтов степень важности и взаимодействие этих факторов различны.

Ключевые слова: ландшафт, восприятия, эстетическая привлекательность, факторы.